

NAZAR ESHONQUL QISSALARIDA QO'RQUV POETIKASI

Eshimova Zarnigor Shuhrat qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20665054>

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek modern nasrining yirik vakili Nazar Eshonqul qissalarida qo'rquv poetikasining badiiy ifodalanishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda "Urush odamlari", "Tun panjaralari", "Momoqo'shiq" va "Qora kitob" qissalari misolida qo'rquv, tahlika va dahshat tuyg'ularining badiiy tasvirlanish usullari, ularning syujet va kompozitsiyadagi o'rni hamda inson ong osti olamini ochishdagi vazifasi o'rganiladi. Adabiy tahlil asosida zulmat, tun, o'lim, maydon va qora rang kabi ramzlarning qo'rquv poetikasini shakllantirishdagi roli ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari Nazar Eshonqul ijodida qo'rquv shunchaki tuyg'u emas, balki inson ruhiyatining murakkabligini va ijtimoiy borliqning ziddiyatlarini ochuvchi badiiy-estetik tamoyil ekanini asoslaydi.

Kalit so'zlar: Nazar Eshonqul, qo'rquv poetikasi, modern nasr, ong osti, ramz, metafora, tahlika, zulmat, o'lim motivi, psixologik tasvir, o'zbek qissachiligi.

THE POETICS OF FEAR IN NAZAR ESHONQUL'S NOVELLAS

Annotation. This article analyzes the artistic representation of the poetics of fear in the novellas of Nazar Eshonqul, a major representative of contemporary Uzbek modernist prose.

Drawing on the novellas "People of War", "The Bars of Night", "Momoqoshiq", and "The Black Book", the study examines the means of artistic depiction of the feelings of fear, anxiety, and terror, their role in the plot and composition, and their function in revealing the human subconscious. Based on literary analysis, it demonstrates the role of such symbols as darkness, night, death, the square, and the colour black in forming the poetics of fear. The findings substantiate that in Eshonqul's work fear is not merely an emotion but an artistic-aesthetic principle that reveals the complexity of the human psyche and the contradictions of social existence.

Keywords: Nazar Eshonqul, poetics of fear, modernist prose, subconscious, symbol, metaphor, anxiety, darkness, motif of death, psychological depiction, Uzbek novella.

KIRISH

XX asrning 80-yillaridan boshlab o'zbek nasrida sezilarli yangilanish jarayoni kechdi.

Yangi avlod yozuvchilari voqelikni an'anaviy realistik tasvirdan farqli ravishda, fikrni asar tagmatniga singdirgan holda, o'quvchini obrazli tafakkurga undovchi uslubda ifodalashga intildilar. Ana shu modern yo'nalishning yetakchi vakillaridan biri Nazar Eshonqul hisoblanadi.

Adibning "Urush odamlari", "Tun panjaralari", "Momoqo'shiq" va "Qora kitob" qissalarida inson ruhiyatining yashirin qatlamlari, ong osti jarayonlari va ichki ziddiyatlar badiiy idrok etiladi. Bu asarlarda qo'rquv, tahlika va dahshat tuyg'ulari markaziy o'rin tutib, yozuvchining badiiy dunyosini belgilovchi muhim unsurga aylanadi. Qo'rquv bu yerda shunchaki kayfiyat emas, balki butun bir poetik tizimni shakllantiruvchi tamoyil sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Nazar Eshonqul ijodi o'zbek adabiyotshunosligida modernizm, ramziylik va badiiy makon-zamon nuqtai nazaridan o'rganilgan bo'lsa-da, uning qissalaridagi qo'rquv poetikasi alohida va tizimli tahlil qilinmagan.

Holbuki, qo'rquv adibning badiiy konsepsiyasini va inson ruhiyatiga oid qarashlarini ifodalovchi kalit hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, bu masalani matnlar asosida kompleks o'rganish zarurati mavjud.

Mazkur maqolaning maqsadi Nazar Eshonqul qissalarida qo'rquv poetikasining badiiy ifodalanish usullarini, uning ramz va metaforalar tizimidagi o'rnini hamda inson ong osti olamini ochishdagi vazifasini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot natijalari zamonaviy o'zbek modern nasrining poetikasini va qo'rquv kategoriyasining badiiy mohiyatini yanada chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Nazar Eshonqul ijodi o'zbek adabiyotshunosligida bir qator olimlar va munaqqidlar tomonidan o'rganilgan. Tadqiqotlarda adibning modern uslubi, ramziylik tamoyili, badiiy makon va zamon tizimi hamda ong osti jarayonlarini tasvirlash mahorati yoritilgan. Ushbu ishlar adib qissalaridagi qo'rquv poetikasini tahlil qilish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Badiiy asarda qo'rquv poetikasini o'rganishda jahon adabiyotshunosligidagi nazariy yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Estetik nazariyaga ko'ra, qo'rquv va dahshat tuyg'ulari o'ziga xos badiiy ta'sir uyg'otuvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Psixoanalitik qarashlarga ko'ra esa qo'rquv ko'pincha inson ongining yashirin qatlamlari, anglanmagan tashvishlar va ichki ziddiyatlar bilan bog'liq holda yuzaga keladi. Bu yondashuvlar adib qissalaridagi qo'rquv manbalarini tahlil qilish imkonini beradi.

Modern nasrning poetikasini o'rganishda ramz va metafora nazariyasi alohida o'rin tutadi. Nazar Eshonqul qissalarida g'oya ko'pincha bitta yetakchi metaforaga singdiriladi va butun asar shu asosga quriladi. Shu sababli qo'rquv poetikasini tahlil qilishda asardagi ramziy obrazlar va ularning tagmatndagi ma'nosini ochish muhim metodologik vazifa hisoblanadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, Nazar Eshonqul ijodiga oid mavjud tadqiqotlarda adibning umumiy badiiy uslubi va ramziylik tamoyili yoritilgan bo'lsa-da, aynan qo'rquv poetikasi va uning qissalardagi tizimli namoyon bo'lishi maxsus o'rganilmagan. Shu sababli ushbu masalani matnlar asosida kompleks tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotda adabiyotshunoslikning nazariy metodlari, jumladan, badiiy-psixologik tahlil, germeneytik, qiyosiy-tipologik hamda matnni yaqindan o'qish usullaridan foydalanildi. Qissalar matni qo'rquvni ifodalovchi ramz, metafora va detallar nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

Manbalarni tanqidiy o'rganish asosida xulosalar shakllantirildi. Ushbu metodlar tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Nazar Eshonqul qissalarida qo'rquv shunchaki epizodik tuyg'u emas, balki butun badiiy tizimni qamrab oluvchi yaxlit poetik tamoyil sifatida namoyon bo'ladi. Qo'rquv asarning til tarkibi, obrazlar tizimi, makon-zamon tasviri va kompozitsiyasiga singib ketib, o'ziga xos badiiy muhit yaratadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, adib qissalarida qo'rquv poetikasini shakllantirishda zulmat, tun va qora rang ramzlari yetakchi o'rin tutadi. Yozuvchi ijodining umumiy qiyofasida qora rang va og'ir, badbo'y hid ustuvorlik qiladi; tun va zulmat bilan bog'liq epizodlar takror-takror uchraydi. Bu ramzlar asar muhitiga tahlika va vahima tusini beradi hamda o'quvchini qahramonning ichki olamiga olib kiradi.

Manbalar tahliliga ko'ra, adib qissalarida qo'rquv ko'pincha ijtimoiy borliqning ziddiyatlari bilan bog'lanadi. Masalan, takrorlanuvchi "maydon" obrazi hukm o'qiladigan, olomon tomoshabiniga aylanadigan makon sifatida tasvirlanib, undagi odamlar ko'zida sarosima,

tahluka va gumon aralash qo'rquv qotib qoladi. Bu detal qo'rquvning shaxsiy doiradan chiqib, ijtimoiy-falsafiy ma'no kasb etishini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, qo'rquv poetikasi adib ijodidagi o'lim va bemorlik motivlari bilan uzviy bog'liqdir. "Qora kitob" qissasidagi shayton ramzi bo'lmish Cho'qqisoqol obrazi, ruhan va aqlan og'rigan qahramonlar hamda ong osti konfliktlari qo'rquvning eng chuqur, ekzistensial qatlamini tashkil etadi. Bu motivlar inson ruhiyatidagi ichki bo'linish va tahlikani badiiy ochib beradi.

Umuman olganda, olingan natijalar Nazar Eshonqul qissalarida qo'rquv poetikasi yaxlit badiiy-estetik tizim sifatida shakllangani va inson ong osti olamini hamda ijtimoiy borliqning ziddiyatlarini ochuvchi asosiy vosita ekanini asoslab berdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot doirasida olingan natijalar Nazar Eshonqulning modern nasr mahoratini va qo'rquv poetikasining badiiy mohiyatini chuqurroq tushunishga imkon berdi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, adib qo'rquvni tayyor ta'riflar orqali emas, balki ramz, metafora va og'ir, qabariq tasvirlar vositasida ifodalaydi. Bu usul o'quvchini tafakkurga undaydi va uni asarning tagmatnida berkitilgan vahimani mustaqil idrok etishga majbur qiladi.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatdiki, qo'rquv poetikasining badiiy samaradorligi bir qator omillarga bog'liq. Bularga ramziy obrazlar tizimining izchilligi, qora rang va hid tasvirining hissiy ta'siri, makon va zamonning mavhumlashtirilishi hamda og'ir, uzun jumalardan iborat bayon uslubi kiradi. Ushbu omillarning uyg'unligi qo'rquv muhitini ishonarli va ta'sirli yaratadi.

Shuningdek, adib qissalarida qo'rquv individual va ijtimoiy qatlamlarni o'zida birlashtiradi. Bir tomondan, u qahramonning ong ostidagi shaxsiy tashvishlari va ichki bo'linishini ifodalasa, ikkinchi tomondan, jamiyatdagi zo'ravonlik, olomon psixologiyasi va shaxs erkinining cheklanishi kabi ijtimoiy hodisalarni aks ettiradi. Bu ikki qatlamning qorishuvi adib qo'rquv poetikasiga teranlik baxsh etadi.

Muhokama davomida qo'rquv poetikasining xalq og'zaki ijodi an'analari bilan bog'liqligi ham e'tiborga molik ekani aniqlandi. Adib ijodidagi o'lim va o'lik obrazlari, mistik unsurlar miqlarga borib taqaladi va bu jihat qo'rquvga milliy-arxetipik tus beradi. Shu tariqa yozuvchi jahon modern nasri tendensiyalarini milliy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashtiradi.

Biroq adib qissalaridagi qo'rquv poetikasini to'liq anglash uchun yagona yondashuv yetarli emas. Estetik, psixoanalitik va madaniyatshunoslik tahlillarini birgalikda qo'llash asar mazmunini har tomonlama ochishga imkon beradi. Bu holat Nazar Eshonqul ijodini o'rganishda kompleks metodologiyaning zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari Nazar Eshonqul qissalarida qo'rquv poetikasi adibning badiiy-estetik konsepsiyasini ifodalovchi muhim tamoyil ekanini tasdiqlaydi. Ushbu poetika inson ruhiyatining murakkabligini va zamonaviy shaxs iztiroblarini badiiy idrok etishga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot Nazar Eshonqul qissalarida qo'rquv poetikasining namoyon bo'lishini tahlil qilishga qaratildi. Matnlar tahlili shuni ko'rsatdiki, adib ijodida qo'rquv epizodik tuyg'u doirasidan chiqib, butun badiiy tizimni qamrab oluvchi yaxlit poetik tamoyilga aylangan.

Tadqiqot natijalari qo'rquv poetikasining badiiy ifodasida zulmat, tun, qora rang, o'lim va "maydon" kabi ramzlarning yetakchi o'rin tutganini asoslab berdi.

Yozuvchi qo‘rquvni bevosita bayon qilmay, ramz va metaforalar vositasida ochib bergan, bu esa modern nasrga xos tagmatn poetikasini kuchaytirgan.

Shuningdek, tadqiqot adib qissalaridagi qo‘rquv individual va ijtimoiy qatlamlarni birlashtirishini, ya’ni qahramonning ong ostidagi tashvishlari bilan jamiyatdagi zo‘ravonlik va olomon psixologiyasini bir vaqtda aks ettirishini ochib berdi. Bu qorishuv qo‘rquv poetikasiga ekzistensial va ijtimoiy teranlik baxsh etgan.

Umuman olganda, Nazar Eshonqul qissalarida qo‘rquv poetikasi inson ong osti olamini va ijtimoiy borliqning ziddiyatlarini ochuvchi badiiy-estetik tizim bo‘lib, adibning modern nasr mahoratini namoyon etadi degan xulosa qilindi. Tadqiqot natijalari zamonaviy o‘zbek nasrini o‘rganishda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi hamda bu yo‘nalishdagi keyingi ilmiy izlanishlar uchun zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b.
2. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
3. Yo‘ldosh Q. Yoniq so‘z. – Toshkent : Yangi asr avlodi, 2006.
4. Abdurashid X. O‘zbek adabiyotining kimyogari : Nazar Eshonqul ijodi haqida // oyina.uz. – 2022.
5. Todorov T. The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre. – Ithaca : Cornell University Press, 1975. – 180 p.
6. Kristeva J. Powers of Horror: An Essay on Abjection. – New York : Columbia University Press, 1982. – 219 p.